

Tommi Riitamaa

”... och något omiskännligt mumindalskt ...”.
Det sverigesvenska förlagsargumentet, Ulla-Lena
Lundbergs *Marsipansoldaten* och recensenternas syn
på romanens språk

Gud bodde i kyrkan, och vi bodde i prästgården, och vägen däremellan var kort. Därför fick jag tidigt vissa språkliga insikter som alla kanske inte har. Jag vet till exempel inte om ni har funderat på vilket språk den himmelska härskaran talade, men det vet jag. Den talade de finlandssvenska och åländska dialekterna. Och när Gud skapade världen sa han: Varde ljus. Han sa inte: Varde ljus (på rikssvenska), utan han sa: Varde ljus (på finlandssvenska). Och det blev ljust! Det är det som är hela poängen: det fungerade. Strålande bra!

Jag föddes alltså inte till ett uselt minoritetsspråk eller till en besynnerlig avart av rikssvenskan, utan jag föddes till ett stort och universellt språk som talades i himlen och på jorden. (Lundberg 2003, 205.)

Ulla-Lena Lundberg har i flera sammanhang – ofta med glimten i ögat men inte sällan med udd – hävdad rätten till sitt eget litterära språk, sprunget ur finlandssvenska och åländska språkmiljöer och med i förhållande till svenskan i Sverige avvikande drag. Tron på språkets möjligheter och lyskraft är, som citatet ovan visar, stark, men Lundberg har också vid flera tillfällen vittnat om vilka problem den finlandssvenska litteraturen kan möta vid gränsen till den sverigesvenska marknaden. Tröskeln är hög, vilket dels beror på att ämnen och platser kan kännas främmande i Sverige, men också i hög grad på att svenskan i Finland betraktas som ”osvenskare” än sverigesvenskan, något som medför att finlandssvenska texter ”bedöms på ett annat sätt” i Sverige; att de ”inte tillåts samma regionala böjlighet” som sverigesvenska texter, menar Lundberg (2008, 55). Det vore, fortsätter hon, ”omöjligt för finlandssvenska författare att använda sig av ett så dialektalt färgat språk som det som är tillåtet för de stora Norrlandsförfattarna” (Lundberg 2008, 56; jfr också Lundberg 2013, 116).

Uppfattningen att språket i finlandssvensk litteratur som ska lanseras i Sverige inte får avvika för mycket från sverigesvenskt språkbruk, gjorde att Lundberg vidtog vissa åtgärder inför publiceringen av romanen *Marsipansoldaten* (2001) i Albert Bonniers delupplaga för den sverigesvenska marknaden: ”Handlingen i boken är i sin helhet förlagd till Finland under 1940-talet, och här finns en hel del finländsk soldatslang och finländska militära begrepp som inte är gångbara i Sverige. Jag hade därför gjort en liten ordlista för att underlätta förståelsen.” (Lundberg 2008, 60; se också Lundberg 2013, 116; Bäckstedt 2001.) På förlaget tycks fördragsamheten emellertid ha varit större än författaren trott – någon ordlista behövdes inte, man måste inte begripa precis allt och

det man inte förstår framgår säkert av sammanhanget, menade man enligt Lundberg (2008, 60; 2013, 116).

Hemma i Finland blev *Marsipansoldaten* föremål för ett av årets stora litterära samtal när den utkom hösten 2001, först på svenska och ett par månader senare i finsk översättning. Romanen, som skildrar tiden för vinter- och fortsättningskriget ur den finlandssvenska familjen Kummels perspektiv, nominerades för både Finlandiapriset och Nordiska rådets litteraturpris, och dess skönlitterära kvaliteter hyllades av recensenter i såväl finlandssvensk som finskspråkig press. Krigsveteraner och historiker uppmärksammade emellertid snart en del kronologiska faktafel i romanen, något som gav upphov till debatt. Som Suvi Lahtonen (2011; 2013, 47) och Marita Hietasaari (2013) visat satte diskussionen fingret på de autenticitets- och sanningskrav som omgärdar krigsromanen i Finland.

I sverigesvensk press berördes faktafele i romanen eller diskussionen kring dessa däremot knappt över huvud taget.¹ Samtidigt som denna debatt gick som varmast i finländsk press, tilldelades Ulla-Lena Lundberg den sverigesvenska *Tidningen Vi:s* litteraturpris. Chefredaktören Göran Gynnes kommentarer fokuserar helt och hållet det finlandssvenska språkbruket:

Det är något visst med finlandssvenskan. Jag älskar att höra Yrsa Stenius eller Jörn Donner resonera. Och när jag lyssnar på Tove Janssons och Erna Tauros *Höstvisa* ska ”dagarna morkna minoot för minoot”.

Även att läsa god finlandssvenska kan vara en språklig njutning; den ofta lite sirligt vårdade meningsbyggnaden, de gamla orden som fallit i glömska på vår sida Bottenhavet, de nya låneorden från finskan.

Därför är det extra roligt att juryn för *Vi:s* litteraturpris i år har fastnat för Ulla-Lena Lundberg, en finlandssvensk författare som borde vara mycket mer uppmärksammad i Sverige.

Hennes senaste roman *Marsipansoldaten* är mycket tydligt finlandssvensk även i språket. (Gynne 2001, 4.)

Medan det finländska mottagandet av *Marsipansoldaten* aktualiserar frågor kring hur en finländsk krigsroman får skrivas och av vem, aktiverar Ulla-Lena Lundbergs ovan anförda betraktelser och Gynnes kommentarer en annan ofta diskuterad fråga som är knuten till den finlandssvenska litteraturen: Kan språkbruket i finlandssvenska romaner avvika från sverigesvenskan och ändå fungera i Sverige? Frågan knyter an till det som språkvetaren Charlotta af Hällström-Reijonen (2007; 2012) kallar ”det sverigesvenska förlagsargumentet”. Argumentet stipulerar, menar af Hällström-Reijonen, att

finlandssvensk skönlitteratur måste vara skriven på korrekt svenska utan finlandssvenska särdrag för att inte försäljningen ska försvåras i Sverige. Synvinkeln kan variera i någon mån; det kan till exempel gälla förläggarnas (påstådda) ovilja att ge ut finlandssvenska böcker, men det kan också handla om sverigesvenska läsares (påstådda) irritation över finlandssvenska särdrag i språket. (af Hällström-Reijonen 2012, 88–89.)

Som af Hällström-Reijonen (2007) visar har denna ståndpunkt genomgående, från slutet av 1800-talet fram till våra dagar, intagit en central (om än omstridd) position i diskussionen om hur den finlandssvenska litteraturen borde skrivas. af Hällström-Reijonen delar in debattörerna i tre grupper utifrån deras ståndpunkter: *konformisterna* anser att svenskan i den finlandssvenska skönlitteraturen ska följa den sverigesvenska normen, de *offensiva* tycker att man ”bör påtvinga läsarna i Sverige språkliga egenheter som bara används i Finland”, medan *isolationisterna* ”ser på den finlandssvenska litteraturen som något som i första hand vänder sig till finlandssvenskar”. (af Hällström-Reijonen 2007, 156.)

I den här artikeln tar jag avstamp i diskussionen kring det sverigesvenska förlagsargumentet, och visar hur Ulla-Lena Lundberg genomgående intar en starkt *offensiv* position i olika inlägg i temat. Anförandena ser jag som en kontextuell grund, ett slags *paratexter* (Genette 1997), till ett kort men betydelsedigert avsnitt i *Marsipansoldaten* som framhåller det finlandssvenska språkbrukets lyskraft och tematiserar frågan om sverigesvenskars inställning till och kunskaper om detta. Med utgångspunkt hos Jonathan Culler (2007) argumenterar jag för hur romanpassagen kan sägas adressera och positionera särskilt den sverigesvenska läsaren till att påminnas om och uppmärksamma det finlandssvenska språkbruket. Slutligen undersöker jag hur recensenter i sverigesvensk press förhåller sig till språkbruket i *Marsipansoldaten*, och argumenterar för att kommentarerna och attityderna reflekterar sättet på vilket romanavsnittet aktualiserar det finlandssvenska språkbruket. Jag jämför även attityderna hos de sverigesvenska recensenterna med inställningen hos finlandssvenska recensenter.²

Syftet med artikeln är alltså att belysa en viktig men tidigare utforskad tematik i Ulla-Lena Lundbergs syn på sitt skrivande, hur den kan sägas avspeglas i *Marsipansoldaten*, samt recensenternas reaktioner på detta.³ Som skisserats ovan, och som kommer att framgå i det följande, har den sverigesvenska marknaden och de sverigesvenska läsarna sedan länge utgjort viktiga faktorer i samtalet om den finlandssvenska litteraturens språkliga premisser. Ändå lyser forskning (framför allt litteraturvetenskaplig sådan) – om hur finlandssvenska författare förhåller sig till den sverigesvenska marknaden, hur de litterära verken speglar detta och hur sverigesvenska läsare verkligen reagerar på litteratur med finlandssvenska särdrag – i princip med sin frånvaro.⁴

Med den här artikeln vill jag bidra till att fylla en liten bit av detta stora hål. För att skapa förståelse för hur den finlandssvenska litteraturen fungerar på den sverigesvenska marknaden och hos dess läsare, särskilt avseende språkbruket, räcker det inte med att föra diskussionen på ett teoretiskt plan, utan vi måste undersöka hur den läses och hur språkbruket uppfattas i praktiken, lämpligen genom att undersöka mottagandet i pressen. Som Johan Svedjedal (2009, 158–159) påpekar utgör visserligen litteraturkritiker en form av ”elitläsare”, och Mattias Aronsson (2012, 4) framhåller

också att ”något representativt urval av populationen ’den läsande allmänheten’ har kritikerkåren naturligtvis aldrig utgjort”. ”Varje recension”, fortsätter Svedjedal (2009, 170), ”representerar bara sig själv, sin egen och kritikerns position”. Genom att studera recensioner kan man emellertid utvinna kunskap om förhållningssätt hos ”en viss normerande instans” (Svedjedal 2009, 170). I deras funktion som normerande instans kan de sverigesvenska recensenternas inställning till språket i *Marsipansoldaten* således, om inte ses som representativ för de sverigesvenska läsarnas, åtminstone tänkas ha en påverkande effekt på dessa.

Det sverigesvenska förlagsargumentet och Ulla-Lena Lundberg som offensiv debattör

Det sverigesvenska förlagsargumentet kan från början sägas vara sprunget ur den finlandssvenska identitetskonstruktionen. Som en motreaktion mot fennomanin, den nationella finskhetsrörelsen som uppstod under 1800-talet med som ett av sina mål att förfinska Finland, inträdde den svekomanska ideologin som syftade till att kulturellt och språkligt sammanföra den mycket heterogena svenskspråkiga befolkningen i Finland. (af Hällström-Reijonen 2007, 153.) Det förelåg en oro för att svenskan i Finland skulle avlägsna sig för långt från den svenska som talades i Sverige (Zilliacus 2002, 66). Följderna kunde bli allvarliga; starka kulturella och språkliga band med Sverige sågs som en ren överlevnadsfråga för finlandssvenskheten. Ur den svekomanska ideologin utvecklades därför den finlandssvenska språkvården, vars huvudmål blev att se till att svenskan i Finland inte utvecklades till ett eget språk, skiljt från sverigesvenskan. (af Hällström-Reijonen 2007, 153–154.) Den stora auktoriteten på området blev Hugo Bergroth, vars *Finlandssvenska. Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift* (1917/1928) fick stor spridning och under lång tid utgjorde rättesnöre för den dominerande konservativa riktningen i diskussionen om det finlandssvenska språkbruket. Som af Hällström-Reijonen (2007, 159) framhåller, använder Bergroth det sverigesvenska förlagsargumentet i sin argumentation för ett högsvenskt skriftspråk i litteraturen:

Vi mottaga genom litteraturen rika andliga skatter från Sverige, men av det lilla vi kunna ge svenskarna i gengäld blir mycket avvisat därför att man i Sverige stötes av våra talrika språkliga egenheter: det är en trossats i moderlandet att böcker från Finland [...] äro mer eller mindre onjutbara på grund av sitt språk. (Bergroth 1928, 18.)

För att köpa in finlandssvenska manuskript ställde sverigesvenska förläggare i regel som krav rätten att få göra språkliga ändringar i dessa, enligt Bergroth (1928, 19). Detta ledde inte sällan till författarnas förtvivlan, då redaktörernas ivriga korrigeringar förvanskade innehållet i böckerna. Ansvar för att lösa dilemmat låg helt på de

finlandssvenska författarna, menade Bergroth (1928, 20): ”Det finnes, förefaller det, blott ett sätt: *författaren måste lära sig att skriva högsvenska.*”

Även på senare tid har språkvården och starka band med svenskan i Sverige setts som en överlevnadsfråga för finlandssvenskheten (af Hällström-Reijonen 2007, 154). Att språkliga avvikelser i skönlitterära verk och sverigesvenska läsares eventuella reaktioner på dessa under 2000-talet fortfarande är en het potatis för den finlandssvenska språkvården omvittnar exempelvis Svenska språknämndens i Finland handlingsförslag för svenskan i Finland, *Tänk om ...* (2003). Man menar förvisso att en skönlitterärt skildrad finlandssvensk verklighet fordrar språklig lokalfärg med ”medvetet valda finlandssvenska markörer”, men vill samtidigt markera mot finlandssvenska avvikelser som man uppfattar som icke avsiktliga och som knappast har ”någon stilistisk betydelse för verket som sådant” (Tandefelt 2003, 144–145). Sådana avvikelser, menar man, medför att ”[e]n sverigesvensk läsare blir förundrad och tror att det handlar om skrivfel av den typ som förekommer i en (sämre) skoluppsats” (Tandefelt 2003, 145).

Samtidigt tycks toleransen för språkliga avvikelser i den finlandssvenska litteraturen ha ökat. af Hällström-Reijonen (2007, 188) ser en brytningspunkt kring mitten av förra seklet, då man i högre grad än tidigare började kritisera de bergrothska idéerna och en friare syn på det litterära språkbruket började utvecklas. Även Clas Zilliacus upplever det finlandssvenska litterära språkklimatet som friare än tidigare:

Jag framkastar att om man tidigare brukat kräva att främmandespråkiga markörer skall vara begripliga, har detta krav i dag supplerats av en semiotisk funktion hos dem: de markerar ett annorlundaskap som förvisso registreras men inte till fullo måste begripas. [...] I vårt lokala fall innebär det att finlandssvenska får bete sig som man gör inom tvåspråkiga kulturer som *inte* har körts genom tvättprogram. (Zilliacus 2002, 72.)

I sin nyligen utkomna avhandling problematiserar också Julia Tidigs försanthållandet att flerspråkig litteratur enkom riktar sig till flerspråkiga läsare och att de läsare som inte behärskar delar av textens språk utestängs:

Om främmandegöring anses vara en väsentlig aspekt av vad litteratur kan åstadkomma – om litteratur alltså inte betraktas som förmedling av information om ett skildrat objekt – är dessa skenbart icke-ideala läsare i själva verket alldeles ypperliga måltavlor för flerspråkig text, eftersom möjligheten är stor att de reagerar på det främmande i textens språk. (Tidigs 2014, 104.)

Enligt detta synsätt är det alltså inte av största vikt att läsare av flerspråkig litteratur förstår precis allt, i stället är det själva reaktionen på det främmande som ställs i förgrunden.

Att språkvården är en stor fråga i Svenskfinland är Ulla-Lena Lundberg (se 2008, 56; jfr 2013, 115) väl medveten om. Hon uttrycker visserligen sympati för att språket inte får utgöra för svåra hinder för förståelsen (se Lundberg 2008, 59), men framför allt är det tydligt att hon i sina inlägg i ämnet genomgående intar en offensiv roll, en

position som alltså enligt af Hällström-Reijonen (2007, 163; se också Söderling 2005) stipulerar att man ”vill tvinga läsarna i Sverige att konfronteras med språkformer som bara används i Finland”. ”Det är”, menar Lundberg (2008, 63),

självklart att jag använder allt jag kan: standardsvenska, dialekter, slang ur olika tider och subkulturer, arkaiska, bibliska ord och former. [--]

Och eftersom jag ser språket som stort och anarkistiskt och fullt av möjligheter har jag svårt för den snäva synen som försöker hålla svenskan innanför nationsgränserna. [--]

Om man däremot betraktar finlandssvenskan som en naturlig del av det svenska språkområdet tillförs svenskan i ett slag inte bara spännande ursvenska dialekter utan ett helt laboratorium där man kan studera och beskriva de förändringar ett språk genomgår då det avsnörs från det så kallade moderlandet och utsätts för influenser från ett dominant omgivande språk. [--] Verkligt spännande förhållanden, alltså, som utspelar sig rakt framför näsan på svenskarna, som i sanningens namn kunde vara lite mer intresserade. (Lundberg 2008, 63; jfr också 2013, 115.)

Lundberg (2008, 57–60; 2013, 116) vittnar också om hur sverigesvenska redaktörer friserade språket, bytte ord och uttryck mot andra, standardiserade och omskrev dialektala partier i romanen *Kungens Anna* (1982). Författaren kämpade dock emot: ”Lyckligtvis var min vrede starkare än förlagets övertygelse, de drog sig förskräckta tillbaka och jag återställde mitt språk.” (Lundberg 2013, 116; jfr också 2008, 58.) Lundberg (2008, 57) ser emellertid också självvironiskt på saken: ”I alla starka känslor finns ett inslag av komik. Det är skrattretande att bli så vildsint arg över något som är en pipa snus för andra människor och inte spelar någon som helst roll.”

För offensiva debattörer, menar af Hällström-Reijonen (2007, 163) vidare, är det litterära språkets identitetsskapande funktion viktig, något också Lundberg skriver under på: ”Det är bara på svenska som jag kan framträda i min egen litterära språkdräkt. Den jag klär mig i, och där jag bor. Vems språk är det då? Det är mitt. Och mina praliner väljer jag själv.” (Lundberg 2008, 64.)

Att af Hällström-Reijonen i sin genomgång av debattörerna och diskussionen kring det sverigesvenska förlagsargumentet inte uppmärksammar Ulla-Lena Lundberg som offensiv debattör får ses som något anmärkningsvärt, även om hon framhåller att hon inte gör anspråk på någon fullständig redogörelse (af Hällström-Reijonen 2007, 155). Lundberg framstår, med sina inlägg i ämnet, i själva verket som en av de mest framträdande offensiva debattörerna. Inläggen kan, menar jag, ses som *paratexter* till det avsnitt i *Marsipansoldaten* som jag här framöver ska fokusera. En paratext fungerar, menar Gérard Genette (1997, 2), som ett slags tröskel eller tambur till den litterära texten, med information som möjliggör en mera relevant eller tillämplig läsning av texten. Element som omger själva texten i verket (t.ex. titel, författarnamn, förord, illustrationer, m.m.) kallar Genette (1997, 4) *peritext*, medan material som kommenterar verket, men som befinner sig utanför detsamma (t.ex. intervjuer, föredrag, artiklar,

brev m.m.), benämns *epitext* (Genette 1997, 5; 344–345). Det finns emellertid inga precisa gränsdragningar i vad som kan betraktas som epitext; i princip allt en författare skriver eller säger – om sitt liv eller om världen omkring henne – kan ha paratextuell relevans, menar Genette (1997, 346). Jag betraktar således Lundbergs inlägg (även de som inte specifikt kommenterar *Marsipansoldaten*) som epitext med paratextuell relevans för läsningen av det aktuella avsnittet i *Marsipansoldaten*.

”Viktiga rön ...”

Marsipansoldaten skildrar tiden för vinterkriget och fortsättningskriget ur den finlandssvenska familjen Kummels perspektiv. Romanen utspelar sig i både svenskspråkiga och finskspråkiga miljöer. Familjen Kummel är helt svenskspråkig och bor i en svenskspråkig trakt utanför Helsingfors, vilken utgör den huvudsakliga miljön för romanens hemmafrontskildringar, medan armén, till vilken de två yngsta sönerna i familjen ansluter sig, i huvudsak är finskspråkig. I romanen tecknas ett slags finlandssvensk erfarenhet från krigstiden; exempelvis förekommer en del stridigheter med språkliga förtecken i armén, men det gestaltas även hur bröderna Kummel lär sig finska och upplever en allt större gemenskap med den finskspråkiga majoriteten.

I den svenska texten i romanen förekommer inslag av finlandssvenska dialekter, finlandismer, finska, finländska militära begrepp, finländsk slang, kort sagt språkliga element som avviker från den sverigesvenska språkstandarderna. Här skall jag emellertid fokusera ett kortare avsnitt i romanen, som tematiserar det finlandssvenska språkbruket i förhållande till sverigesvenskan och en förmodad okunskap hos sverigesvenskar om svenskan i Finland. Läst mot bakgrund av det paratextuella materialet, hävdar jag att stycket blir betydelsebärande såtillvida att det adresserar främst den sverigesvenska läsaren, påminner om och fäster uppmärksamhet vid finlandssvenskt språkbruk.

Jag argumenterar också för hur avsnittet kan sägas adressera framför allt den sverigesvenska läsaren utifrån Jonathan Culler, som i artikeln ”The Novel and the Nation”⁵ polemiserar mot Benedict Andersons teori om att romaner med nationella teman framför allt vänder sig till inhemska läsare, och menar att de i stället ofta främst riktar sig mot en transnationell läsare på distans. Culler illustrerar hur det kan se ut med en genomgång av José Rizals *Noli me tangere*, och hävdar att romanen, mer än till filippinska läsare, vänder sig till en utomstående och om förhållandena i Manila, där romanen utspelar sig, okunnig läsare; någon som behöver få saker och ting förklarade för sig (Culler 2007, 57). Det berättas om seder och bruk med anspelningar som inte är nödvändiga för läsare som redan är insatta i de lokala förhållandena och som vet vad saker och ting kallas i deras eget land. Sådana upplysningar, som alltså riktar sig främst till utomstående läsare i behov av information och förklaring, kan med sin antropologiska air också skapa en satirisk effekt, menar Culler (2007, 57–58).

Jag hävdar att stycket i *Marsipansoldaten*, som återges nedan, fungerar just på detta sätt. Läsaren får i ett kapitel stifta bekantskap med Ivar Lind, en bondson från Dalsland som är ”tjugo år och har den ursvenska gänglighet som man numera sällan ser i Finland” (Lundberg 2001, 266). Ivar, som kommit till Finland som frivillig jordbrukshjäl, ses som ett slags sverigesvensk urtyp av lokalbefolkningen – ”[s]om svensk i Finland representerar han alla Sveriges städer och byar” (Lundberg 2001, 273). Innan han kom till Finland hade han oroat sig över språksituationen, men blev glatt överraskad när bygden han kom till visade sig vara svenskspråkig. Han får av ortsbefolkningen snabbt lära sig ett och annat om det finlandssvenska språkbruket:

Alltså. Den svenska som talas i Finland är ingen mindervärdig avart utan det svenska urspråket sådant det talades av Karl XII och hans bussar, innan Gustav III förstörde språket med sitt skorrande och sitt franska fjanteri. Finlandssvenskan uttalar språkets alla bokstäver och kan förstås av alla folk och raser medan dagens rikssvenska skorrar, mumlar och sluddrar och sväljer bokstäver så den knappt kan förstås av svenskarna själva. Värst är stockholmskan med sitt jämrande och jamande.

Vidare. Den som vill mena att finlandssvenskan låter som finska gör klokt i att hålla inne med denna iakttagelse. Och den som, glad över att ha förstått två tredjedelar av det som sägs och jämför detta med motsvarande färdigheter i norska och danska, stolt utbrister: ”Jag visste inte att finska var så lätt att förstå!” har gjort sig omöjlig och kan aldrig rehabiliteras. (Lundberg 2001, 267.)

”Viktiga rön för den som ska överleva som frivillig i Svenskfinland”, berättas det (Lundberg 2001, 267). Och likaledes viktig information för den sverigesvenska läsare som är dåligt insatt i finländska språkförhållanden, kan man utläsa mellan raderna. Stycket riktar sig till den i ämnet oinvidde läsaren med upplysningar som en finlandssvensk läsare inte är i behov av. Att Ivar Lind kan sägas förkroppsliga den sverigesvenska läsaren som passagen adresserar motiveras också av den sverigesvenska representativiteten Lind tillskrivs av ortsbefolkningen.

Som Hietasaari (2013) påpekar är romanens berättarröst genomgående lekfullt ironisk, vilket också märks här (jfr även Mazzarella 2002, 114–115). Det som följer på avsnittet skapar också en känsla av en självvironisk distans, som speglar Lundbergs ovan relaterade kommentar om det komiska i att bli vildsint arg över något som andra kan uppfatta som relativt betydelselöst: ”Och genom sin naturliga lilla försiktighet, sitt sätt att avvakta i början och inte avbryta den som talar, har Ivar Lind undgått så gott som alla typiska felsägningar som borrar sig som spjut i finlandssvenska bröst. (Lundberg 2001, 267.)” Genom den något överdrivet lidelsefulla klangen i upplysningarna uppstår just en sådan satirisk effekt som Culler talar om.

Avsnittet intar ingen central position i romanens händelseförlopp. Karaktären Ivar Lind förekommer endast i ett kort kapitel på tio sidor i mitten av romanen, och försvinner ur berättelsen lika snabbt som han dyker upp. Hela kapitlet tycks i själva

verket utgöra något av ett fristående sidospår i romanen, infogat mellan två frontskildringar. Icke desto mindre, eller kanske just på grund av detta, drar det till sig läsarens uppmärksamhet. Läst mot bakgrund av och speglat i paratexterna, blir det aktuella stycket betydelsebärande i det att det så tydligt tematiserar det finlandssvenska språkbrukets *raison d'être* och adresserar den sverigesvenske läsaren att påminnas om och uppmärksamma dess existens, i såväl romanen som i världen utanför. Förstått på detta sätt, kan man se avsnittet som ett sätt för Lundberg att *tinga sitt språk på den litterära offentligheten* i Sverige.

Hur reagerade då den litterära offentligheten i Sverige på språkbruket i *Marsipansoldaten*, framför allt avseende språkliga drag som skiljer sig från sverigesvenskan? Chefredaktören för *Tidningen Vi* intog – som vi sett – en smått lyrisk inställning i sina kommentarer, men innan vi vidare fokuserar synpunkter i sverigesvensk press ska vi, som jämförelsegrund, titta närmare på hur recensenter i finlandssvensk press uppfattade romanens finlandssvenska språkbruk.

“... arma rikssvenskar, tänker jag...”

Ett par av de finlandssvenska recensenterna kommenterar språkbruket i *Marsipansoldaten* litet utförligare än andra. Framför allt finlandssvenska och tidstypiska språkliga särdrag fokuseras. Recensenterna uttrycker sitt eget gillande, men här syns också en oro för hur sverigesvenska läsare skall komma att reagera. *Vasabladets* Anita Svensson skriver:

Även språkligt strävar Ulla-Lena Lundberg efter autenticitet [sic]. Vid krigsutbrottet talar skolelever om ”skole” och ”maikkor”, vid frontlinjen går soldat-snacket om ”Ivan som gräver korsugropar medan andra bulikor sitter vid sitt lägerbål och dricker tjaju”, allt medan hemmafronten har fullt upp med att ”besorga” ett och annat i matväg.

Det innebär en härlig nostalgitripp för läsare av min kategori. Samtidigt undrar jag ibland om yngre läsare, eller rikssvenskar för den delen, fjärras från upplevelser som de av språkliga skäl inte kan dela? (Svensson 2001.)

I *Västra Nyland* ger Mary-Ann Bäcksbäcka uttryck för en uppfattning som minner om Svenssons:

Ulla-Lena Lundberg är en fantastisk berättare, med ett rikt och flytande språk, så också här, där det vimlar av tidstypiska, finlandssvenska uttryck som skole och maikka, pränika, knåka, korsu, bulika och besorga – arma rikssvenskar, tänker jag, för knappast är Bonniers delupplaga befriad från dem, men själv tycker jag om dem. (Bäcksbäcka 2001.)

Från åländskt håll noteras också romanens språkliga särdrag. Här oroar man sig inte för sverigesvenska läsares del, men uttrycker ändå att förståelsen emellanåt kan komma på skam. Benita Mattsson-Eklund (2001) i *Ålandstidningen*: ”Här finns soldatjargong, en salig blandning av finska, ryska och finlandssvensk slang. Betydelsen får man klura

ut av sammanhanget.” I *Nya Åland* menar Benita Laanti-Helander (2001) att ”språket löper lätt, flödar av frodiga bilder”, att det är ord- och nyansrikt samt att ”[t]ill och med vapenjargongen verkar sitta perfekt”. Med begripligheten tycks recensenten, likt sin åländska kollega, ha litet svårare: ”Det jag ändå saknar är en liten ordlista.”

Övriga finlandssvenska recensenter kommenterar inte romanens finlandssvenska eller övriga språkliga särdrag specifikt. Att man inte uppmärksammar dessa tolkar jag som att man finner det helt naturligt att romanen härbärgerar sådana inslag och att man inte ser några problem med det. Så exempelvis Tuva Korsström (2001) som i *Hufvudstadsbladet* inte uppmärksammar romanens språkbruk uttryckligen, men som i sin recension använder i *Marsipansoldaten* förekommande uttryck som ”pimsning”, och ”ruotsalainen mammanpoika” utan att kommentera dessa desto mer. Ett par recensenter tar upp språkets tidstypiska karaktär: det är ”hurtigt och käckt som i en gammal svensk film” (Slotte 2001), och det dokumentära bakgrundsmaterialet syns i Lundbergs ”sätt att gestalta tidens språkbruk” (Rönholm 2001). Andra är mer allmänt berömande: Lundberg skriver med ”ett absolut gehör för det svenska språkets nyanser, för ordval och formuleringar” (Green 2001); hennes ”språk är dessutom böljande och skönt som hos få, om ens någon hos oss” (Abrahamsson 2001). Trots att dessa recensenter inte uttalar sig specifikt om finlandssvenska särdrag måste man uppfatta det som att även sådana språkliga aspekter står under lovorden.

”... och något omiskänligt mumindalskt ...”

Av de sverigesvenska recensenterna kommenterar några uttryckligen *Marsipansoldatens* finlandssvenska drag, och samtliga av dessa är positivt inställda. Man uppfattar dessa som främmande och särskiljande gentemot det sverigesvenska språket. I *Nerikes Allehanda* inleder Christer B. Johansson sin recension med att påminna om att finlandssvensk litteratur tillhör den svenskspråkiga litteraturen: ”Vi glömmer ofta, när vi talar om svensk litteratur, bort våra svenskspråkiga författare som bor i Finland.” Han avslutar sedan med att berömma Lundbergs språk och betona de finlandssvenska dialekternas rikedom:

Hennes språk är mycket vitalt, mycket expressivt och har sin alldeles egna ton. Det dialektala tar stor plats, men inte för sin egen skull. Ulla-Lena Lundberg spelar virtuost på sitt instrument och minns det vi ofta glömmer, att de finlandssvenska dialekterna är minst lika uttrycksfulla som de mest genuina av de välbevarade svenska dialekterna, gotländskan till exempel. (Johansson 2001.)

Också Peter Ortman i *Helsingborgs Dagblad* ser inslagen av finlandismer som en påminnelse:

Ulla-Lena Lundbergs livfulla och nyansrika svenska är tryfferad med ord och uttryck som inte används på den här sidan Östersjön. Det ger berättelsen en

speciell lyster, läsaren påminns också om svenskhetens sammansatta historia i Suomi. (Ortman 2001.)

I *Borås Tidning* ser Lars Sundin (2001), i sin i övrigt relativt kritiska recension, de finlandssvenska inslagen som en krydda, men passar också på, kanske i akt att hjälpa kommande läsare med begripligheten, att framställa en liten ordlista: Romanens ”språk är för oss rikssvenskar kryddat med finlandismer som besorga (skaffa), klassens dejour (ordningsman), tågister (passagerare), mantel (rock, kappa) och flera andra”.

I *Södermanlands Nyheter* uppmärksammar inte Thomas H. Larsson (2001) specifikt romanens språkliga särdrag, men drar till med en klassisk referens: ”Utan att vara skriven på dialekt, finns det i textens fraseologi en dialektal musik och något omisskännligt mumindalskt, vilket är min finlandssvenska erfarenhet.”⁶

I övrigt uppmärksammar några recensenter språket i *Marsipansoldaten* utan att belysa några finlandssvenska eller andra språkliga särdrag. I *Svenska Dagbladet* lovordar Rita Tornborg (2001) Lundbergs språk: ”Hon har full kontroll över sina uttrycksmedel, hennes prosa äger allvar, spänst och ironi, och lysas upp av kärvt sammanfattande formuleringar placerade med välberäknade intervaller.” Ett par recensenter förhåller sig kritiska till romanens språk och ton på ett allmänt plan, men kommenterar inte de från sverigesvenskan avvikande språkdragen. I *Dagens Nyheter* skriver Ola Larsson (2001) exempelvis: ”Redan från början anslår romanen en mycket hurtfrisk ton som nog skall vara tidstypisk. Som läsare tänker jag att detta är en värld och ett språk som snart kommer att rämna. Och världen rämna förvisso. Med språket sker inte lika mycket.”

Ingen recensent ger uttryck för att uppleva några problem med det finlandssvenska språkbruket i romanen. Liksom ovan får också det faktum att flera recensenter inte kommenterar avvikelserna från sverigesvenskan ses som att man inte uppfattar dessa som bekymmersamma.

Avslutande diskussion

Ulla-Lena Lundberg har, som jag visat, genomgående intagit en offensiv roll i diskussionen kring det sverigesvenska förlagsargumentet. Läst utifrån paratexterna, speglar det relaterade stycket i *Marsipansoldaten* Lundbergs offensiva inställning. Jag argumenterar för hur avsnittet kan sägas adressera främst den sverigesvenska läsaren, i syfte att upplysa och påminna om det finlandssvenska språkbrukets existensberättigande, i romanen såväl som utanför fiktionen. På ett lekfullt sätt med en sarkastisk udd utgör stycket, framhåller jag, ett sätt för Lundberg att aktivt tvinga sitt språk på den litterära offentligheten i Sverige.

Avsnittet kommenterades emellertid inte specifikt av någon recensent, vare sig sverigesvensk eller finlandssvensk. Finlandssvenskt språkbruk eller andra språkliga avvikelser från sverigesvensk standard intogs i allmänhet inte heller någon framskjuten position

i recensionerna. Jag dristar mig ändå till att hävda att stycket medverkar till den genomgående positiva inställningen till romanens finlandssvenska språkbruk bland kommentarerna. Avsnittets upplysande och påminnande andemening återspeglar sig indirekt i några kommentarer, framför allt i omdömet av chefredaktören för *Tidningen Vi*. Några recensioner bekräftar också Tidigs resonemang (se ovan): en del av recensenterna kan ses som just ”ypperliga måltavlor” för de språkligt främmande inslagen i texten i det att de reagerade (positivt) och uppmärksammade dessa särdrag.

Några finlandssvenska recensenter kommenterade också de språkliga särdragen. Här tycks emellertid den främmandegörande effekten ha varit svagare; mer förmedlade språket för dessa kommentatorer känslor av autenticitet och tidstypiskhet. Ett par recensenter uttryckte, i det sverigesvenska förlagsargumentets anda, en oro för vad de sverigesvenska läsarna skulle tycka. De sverigesvenska recensionerna visar emellertid att denna oro, som tydligen också något anfäktade Ulla-Lena Lundberg inför lanseringen av den sverigesvenska delupplagan av *Marsipansoldaten*, var obefogad.

Noter

¹ Jag har funnit ett undantag: i en artikel i *Kristianstadsbladet* kommenterar Mikael Nydahl (2002) faktafenen, granskningen och debatten i Finland.

² Det undersökta pressmaterialet består av 15 recensioner i sverigesvensk dagspress och 9 i finlandssvensk dagspress. I uppsökandet av de sverigesvenska recensionerna har jag konsulterat databasen Mediarkivet/Retriever, och sedan studerat recensionerna på mikrofilm på Kungliga biblioteket i Stockholm. Det kan finnas recensioner i sverigesvensk press som inte har registrerats i databasen och som jag därför inte har påträffat. De finlandssvenska recensionerna har funnits tillgängliga att studera och kopiera, samlade under författarnamnet, på Brages pressarkiv i Helsingfors.

³ *Marsipansoldaten* och dess mottagande har tidigare undersökts av Lahtonen (2011; 2013), och också belysts i en artikel av Hietasaari (2013). Romanens finlandssvenska språkbruk och det sverigesvenska mottagandet har emellertid inte uppmärksammats tidigare.

⁴ Vid sidan av af Hällström-Reijonen (2007), som i sin artikel tar upp inställningen hos några författare och även belyser synpunkter i ämnet från sverigesvenskt håll, kan från språkvetenskapligt håll nämnas Bijvoet & Vannyvel (2001a; 2001b) som också undersöker inställningen till finlandismer hos sverigesvenska förlag. I sin avhandling diskuterar litteraturvetaren Julia Tidigs (2014) läsaren i anknytning till litterär flerspråkighet i finlandssvensk litteratur, men intar inget direkt sverigesvenskt perspektiv. Kurt Levlin (2003) har i en magisteruppsats undersökt hur finlandssvensk litteratur recenserats i de sverigesvenska Btj-häftena, och belyser inställningen till finlandssvenskt språkbruk där.

⁵ Artikeln utgör en något reviderad variant av en tidigare publicerad artikel (Culler 1999).

⁶ Kulturvetaren Sven-Erik Klinkmann har diskuterat Mumindalen som metafor för Svensk-finland, och skriver bland annat att ”[i] Sverige är metaforen framför allt knuten till föreställningar om språket, en speciell variant av svenska, ’mumindalskan’” (Klinkmann 2011, 267).

Källor

- Abrahamsson, Sten-Erik 2001. Stor roman om människor i krig. *Arbetarbladet* 4.10.2001.
- Aronsson, Mattias 2012. Mot en ny receptionsforskning? Den läsarcentrerade litteraturvetenskapen och Internet – exemplet *Kiffe kiffe demain* av Faïza Guène. Konferensbidrag: Kritik, praktik, vetenskap. Mot en ny teoretisk självförståelse? <http://du.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A522538&dswid=7492> (29.11.2014).
- Bergroth, Hugo 1928 (1917). *Finlandssvenska.Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*. Andra, reviderade och tillökade upplagan. Helsingfors: Författarnas förlag.
- Bijvoet, Ellen & Liesbet Vannyvel 2001a. Två länder, två språk? Om förlagspolitik i fråga om pluricentrisk språkvariation. Anju Saxena (red.), *Språkets gränser och gränslöshet. Då tankar, tal och traditioner möts*. Uppsala: Uppsala universitet, 81–89.
- Bijvoet, Ellen & Liesbet Vannyvel 2001b. Låt stå! Eller ändra! *Språkbruk. Tidskrift utgiven av Svenska språkbyrån vid Forskningscentralen för de inhemska språken* 3/2001, 3–7.
- Bäcksbacka, Mary-Ann 2001. Genompraktigt persongalleri präglar Marsipansoldaten. *Västra Nyland* 23.9.2001.
- Bäckstedt, Eva 2001. Ju äldre man blir, desto yngre blir de döda. *Svenska Dagbladet* 7.10.2001.
- Culler, Jonathan 1999. Anderson and the Novel. *Diacritics* 29 (4), 20–39.
- Culler, Jonathan 2007. The Novel and the Nation. *The Literary in Theory*. Stanford, CA: Stanford University Press, 43–72.
- Genette, Gérard 1997. *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. (Seuils, 1987.) Trans. Jane E. Lewin. Cambridge: Cambridge University Press.
- Green, Egil 2001. Storroman om finlandssvenskar i våra två senaste krig. *Borgåbladet* 18.9.2001.
- Gynne, Göran 2001. Blåvitt och blågult. *Tidningen Vi* 24/2001, 4.
- Hietasaari, Marita 2013. Sodan muisti. Talvi- ja jatkosota 2000-luvun historiallisessa romaanissa. *Ennen ja nyt* 1/2013. http://www.ennenjanyt.net/?page_id=2&numero=24 (30.11.2014).
- af Hällström-Reijonen, Charlotta 2007. Tavaststjerna i provinsialismernas snårskog. Det sverigesvenska förlagsargumentet i finlandssvensk språkvård. *Språk och stil. Tidskrift för svensk språkforskning* 17/2007, 152–192.

- af Hällström-Reijonen, Charlotta 2012. *Finlandismer och språkvård från 1800-talet till i dag*. Nordica Helsingensia 28. Helsingfors: Helsingfors universitet. URN:ISBN:978-952-10-7598-8 (24.4.2015).
- Johansson, Christer B. 2001. Expressivt äkta krigsroman. *Nerikes Allehanda* 22.9.2001.
- Klinkmann, Sven-Erik 2011. *I fänrikarnas, martallarnas och dixietigrarnas land. En resa genom det svenska i Finland*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 754. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Korsström, Tuva 2001. Den finlandssvenska soldatens krönika. *Hufvudstadsbladet* 16.9.2001.
- Laanti-Helander, Benita 2001. Stor epik om krigets vardagar. *Nya Åland* 26.9.2001.
- Lahtonen, Suvi 2011. *Sotaromaanin laji ja kirjallinen sankaruus Ulla-Lena Lundbergin romaanissa* Marsipansoldaten. Kotimaisen kirjallisuuden pro gradu-tutkielma. Turun yliopisto. <https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/73975/graduLahtonen2011.pdf?sequence=1> (28.2.2015).
- Lahtonen, Suvi 2013. Ulla-Lena Lundbergin *Marsipansoldaten* sotaromaanina ja ruokakuvauksena. *Avain* 3/2013, 43–59.
- Larsmo, Ola 2001. Och världen rämnar. Ulla-Lena Lundberg vill skildra kriget inifrån men horisonten försvinner. *Dagens Nyheter* 18.9.2001.
- Larsson, Thomas H. 2001. I skuggan av kriget. *Södermanlands Nyheter* 28.11.2001.
- Levlin, Kurt 2003. *Den undanskymda litteraturen. En undersökning av den finlandssvenska skönlitteraturens ställning i Sverige*. Magisteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap. Umeå universitet.
- Lundberg, Ulla-Lena 2001. *Marsipansoldaten*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Lundberg, Ulla-Lena 2003. Boken i munnen. Pia Forssell & John Strömberg (red.), *Historiska och litteraturhistoriska studier* 78. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 650. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 205–217.
- Lundberg, Ulla-Lena 2008. Det litterära språket vid gränsen. Clas Zilliacus, Heidi Grönstrand & Ulrika Gustafsson (red.), *Gränser i nordisk litteratur/Borders in Nordic Literature*. IASS XXVI 2006, Vol. 1. Åbo: Åbo Akademis förlag, 55–64.
- Lundberg, Ulla-Lena 2013. Kontaktytor. Öppningstal, Litteraturdagarna i Mariehamn 15–17.3.2013. *Nya Argus*, 4/2013, 115–117.
- Mattsson-Eklund, Benita 2001. Familjen Kummel och kriget – en roman om män och mat. *Ålandstidningen* 17.9.2001.
- Mazzarella, Merete 2002. *Linjer mellan stjärnor. Om identitet*. Stockholm: Forum.
- Nydahl, Mikael 2002. Lämnar inte verkligheten ifred. *Kristianstadsbladet* 6.2.2002.

- Ortman, Peter 2001. Det här uppfostrade inte mor sin lilla kuling till. *Helsingborgs Dagblad* 11.11.2001.
- Rönnholm, Bror 2001. Dynamisk familjeroman. *Åbo Underrättelser* 20.9.2001.
- Slotte, Malin 2001. Lidande kontra njutning. *Österbottningen* 28.11.2001.
- Sundin, Lars 2001. Underhållande och lärorikt om ofärdsåren. *Borås Tidning* 19.9.2001.
- Svedjedal, Johan 2009. Kritiska tankar. Om litteraturkritiken. Torbjörn Forslid & Anders Nilsson (red.), *Litteraturens offentligheter*. Lund: Studentlitteratur, 157–176.
- Söderling, Trygve 2005. Den fiktiva stadens fiktiva språk. *Hufvudstadsbladet* 6.3.2005.
- Svensson, Anita 2001. När kriget blir vardag. *Vasabladet* 16.9.2001.
- Tandefeldt, Marika 2003. *Tänk om ... Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för svenskan i Finland*. Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken. http://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/tank_om/ (28.2.2015).
- Tidigs, Julia 2014. *Att skriva sig över språkgränserna. Flerspråkighet i Jac. Ahrenbergs och Elmer Diktonius prosa*. Åbo: Åbo Akademis förlag. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-765-709-9> (24.4.2015).
- Tornborg, Rita 2001. Precis skildring av krig i flera skikt. *Svenska Dagbladet* 19.9.2001.
- Zilliacus, Clas 2002. Den finlandssvenska litteraturens korta, lyckliga liv. Janet Garton & Michael Robinson (eds), *On the Threshold: New Studies in Nordic Literature*. Norwich: Norvik Press, 62–74.